

HET PAASEILAND

"Paaseiland is een van de meest geïsoleerde bewoonde plekken op aarde. Het is maar 166 km² groot en ligt in de Grote Oceaan, 3600 km van de westkust van Zuid-Amerika en 1700 km van het dichtstbijzijnde bewoonde gebied, Pitcairn Island. De bevolking telde op haar hoogtepunt niet meer dan zo'n 7000 zielen. En toch houdt de geschiedenis van Paaseiland, hoe onbeduidend ogenschijnlijk ook, een lugubere waarschuwing voor de wereld in.

De Nederlandse admiraal Roggeveen, aan boord van de Arend, was de eerste Europeaan die bij het eiland voor anker ging, op Paasmaandag 1722. Hij trof een primitieve samenleving aan van ongeveer 3000 mensen, die woonden in smerige hutten en holen, het bijna voortdurend aan de stok hadden en in een wanhopige poging het karige menu dat het eiland bood aan te vullen, hun toevlucht namen tot kannibalisme. Wat de eerste Europese bezoekers verbaasde en intrigeerde was dat ze te midden van alle misère en onbeschaafdheid de sporen vonden van een cultuur die ooit een hoog peil moest hebben bereikt. Verspreid over het eiland stonden 600 massieve stenen beelden, soms wel zo'n zeven meter hoog. Toen antropologen zich in het begin van de 20ste eeuw gingen verdiepen in de geschiedenis en de cultuur van Paaseiland, waren ze het over één ding al spoedig eens. Aan de mensen die in zulke behoeftige, primitieve omstandigheden leefden toen de eerste Europeanen er kwamen, kon zo'n technisch gecompliceerde taak als het vervaardigen, vervoeren en opzichten van de beelden niet worden toegeschreven. En zo werd het Paaseiland een 'mysterie'.

De eerste mensen die Paaseiland ontdekten, troffen een omgeving aan met weinig natuurlijke hulpbronnen. Het eiland was van oorsprong vulkanisch, maar waren al minstens 400 jaar voor de komst van de Polynesiërs uitgedoofd. Temperatuur en vochtigheidsgraad waren hoog en hoewel de bodem redelijk was, was de afwatering abominabel en ontbraken er vaste waterlopen op het eiland; het enige zoet water kwam van meren in de vulkanen. Door de afgelegen ligging was de planten- en dierenwereld van het eiland arm aan soorten.

De Polynesiërs maakten hun lange reizen in dubbele kano's, met elkaar verbonden door een breed dek waarop ze mensen, planten, dieren en voedsel konden bergen en vervoeren. Het waren doelbewuste kolonisatietochten en ware kunststukjes van navigatie en zeemanschap, aangezien ze de heersende winden en stromingen op de Grote Oceaan tegen hadden. De kolonisten hadden alleen kippen en ratten bij zich en kwamen er al snel achter dat het klimaat te streng was voor subtropische gewassen als broodboom en kokospalm en nauwelijks geschikt voor hun traditionele hoofdvoedsel, taro en yam. De bewoners moesten zich dus tevreden stellen met zoete aardappelen en kip. Het enige voordeel van dit eentonige, maar redelijk voedzame menu was dat de teelt van de zoete aardappel weinig inspanning vergde en er dus volop tijd overbleef voor andere activiteiten. Het resultaat was een van de vooruitstrevendste gemeenschappen van Polynesië en, gezien de schaarse hulpbronnen, ook een van de meest complexe ter wereld.

Meer dan 300 platforms werden op het eiland aangelegd, voornamelijk langs de kust. Op elk van deze locatie richtten ze tussen de één en vijftien van de kolossale beelden op, tot de dag van vandaag unieke gedenktekens van de verdwenen Paaseilandgemeenschap. Voor deze beelden moesten immense krachtsinspanningen worden geleverd. Ze werden, slechts met behulp van werktuigen van obsidiaan, uitgehouwen in de groeve in de Rano Raraku, en stelden een mannelijke kop en torso in uiterst gestileerde vorm voor. Op het hoofd werd een - zo'n tien ton wegende - 'knot' van rood vulkanisch gesteente uit een andere groeve geplaatst. Het uithouwen van zo'n beeld was niet zozeer moeilijk als wel tijdrovend - De grootste moeilijkheid was hoe men de beelden, die wel zeven meter konden meten en tientallen tonnen wogen, over het eiland moest transporteren en vervolgens op de ahu (platforms) plaatsen.

De oplossing die de Paaseilanders bedachten, biedt ons de verklaring voor het lot dat de hele gemeenschap uiteindelijk trof. Bij gebrek aan trekdieren moesten de beelden met mankracht over het eiland worden getrokken, waarbij boomstammen als rollers werden gebruikt. De bevolking breidde zich gestaag uit, van het oorspronkelijke groepje van vermoedelijk twintig á dertig uit de 5de eeuw tot 7000 zielen rond 1550. In de loop van de tijd moet het aantal clans die zich op het eiland bevonden toegenomen zijn en daarmee ook de onderlinge wedijver. Rond de 16de eeuw waren er honderden ahu aangelegd, met ruim 600 van de kolossale stenen beelden. Op dat moment, toen de samenleving haar hoogste bloei had bereikt, stortte zij plotseling inéén, en bleef meer dan de helft van de beelden onafgemaakt in de Rano Raraku achter. De oorzaak van die ineenstorting en de sleutel tot de 'mysteries' van Paaseiland was een enorme afbraak van het milieu, teweggebracht door de complete ontbossing van het eiland.

Toen de eerste Europeanen het eiland in de 18de eeuw bezochten, was er geen boom te bekennen, op een handvol geïsoleerde exemplaren op de bodem van de diepste uitgedoofde vulkaankrater Rano Kao na. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt echter dat Paaseiland in de eerste kolonisatieperiode dicht bedekt was met vegetatie, waaronder uitgestrekte bossen. Naarmate de bevolking toenam, moesten er meer bomen worden gekapt voor cultuurgrond, brandstof (verwarming en voedselbereiding) en constructiematerialen (huisraad, woningen, kano's voor de visvangst). Maar de bomen waren vooral nodig om de zware beelden over het eiland te transporteren. De enige manier waarop dat gebeurd kan zijn is dat grote aantallen mensen ze hebben voortgeduwd over een soort rollerbaan van boomstammen die tussen de groeve en de ahu was uitgelegd. Dit moet reusachtige hoeveelheden hout hebben gekost en dat in toenemende mate, omdat de wedijver tussen de clans om beelden op te richten ook toenam. Het gevolg was dat het eiland tegen 1600 bijna volledig ontbost was en de beeldenproductie stil viel.

De ontbossing van het eiland luidde niet alleen de doodslok voor de uitgebreide sociale en ceremoniële leven, ze had ook een ingrijpend effect op het dagelijks leven van de hele bevolking. Vanaf 1500 dwong de bomenschaarste velen af te zien van het bouwen van houten huizen en in grotten te gaan leven, en toen er tenslotte helemaal geen hout meer was, ongeveer een eeuw later, moest men zich behelpen met wat er nog wel was: men hakte een hol in de rotshellings of bouwde kwetsbare hutten met behulp van de vegetatie rond de kratermeren. Kano's konden niet meer worden gemaakt, alleen rieten bootjes die niet geschikt waren voor lange tochten. Vissen was ook moeilijker geworden omdat voor de netten voorheen de bast van de papiermoerbeï (waarvan ook stof kon worden gemaakt) werd gebruikt, en ook die was er niet meer. De ontbossing tastte bovendien de bodem aan, die toch al achteruitging bij gebrek aan geschikte dierenmest ter vervanging van de voedingsstoffen die de gewassen aan de grond onttrokken. De onbeschutte bodem begon te eroderen, essentiële voedingsstoffen gingen verloren door uitloging. Het gevolg was dat de opbrengst terugliep. De enige voedselbron op het eiland die voor deze problemen gespaard bleef waren de kippen. Aangezien die steeds belangrijker werden, moesten ze worden beschermd tegen diefstal. In deze situatie werd het langzamerhand onmogelijk 7000 mensen te onderhouden en het bevolkingscijfer daalde dan ook snel.

Vanaf 1600 raakte de Paaseilandgemeenschap in verval, de leefomstandigheden werden steeds primitiever. Zonder bomen, en dus ook zonder kano's, zaten de eilanders gevangen op hun afgelegen thuisbasis, niet bij machte te ontsnappen aan de ondergang van het milieu die zij zelf hadden veroorzaakt. Het sociale en culturele effect van de ontbossing was al even ingrijpend. Er ontstonden steeds meer conflicten over de afnemende bestaansmiddelen en het gevolg was een bijna voortdurende staat van oorlog. Slavernij werd een normaal verschijnsel en naarmate de hoeveelheid beschikbare eiwitten daalde, ging de bevolking over tot kannibalisme. Een van de voornaamste strijddoelen was het neerhalen van de grandioze massieve stenen beelden. Omstreeks 1830 waren ze al omvergetrokken. Toen de bezoekers de primitieve eilandbewoners vroegen hoe de beelden uit de steengroeven waren vervoerd, bleken deze zich niet meer te kunnen herinneren wat hun voorouders hadden gepresteerd en zeiden slechts dat de kolossale figuren over het eiland hadden 'gelopen'.

De Paaseilanders waren zich ervan bewust dat ze vrijwel afgesneden waren van de rest van de wereld en moeten hebben beseft dat hun bestaan afhing van de beperkte bestaansmiddelen die een klein eiland bood. Het was tenslotte zo klein dat ze in enkele dagen het hele eiland rond konden lopen en zelf konden zien wat er met de bossen gebeurde. Toch waren ze niet bij machte een stelsel te bedenken dat evenwicht bracht tussen hen en hun omgeving. In plaats daarvan putten ze de vitale hulpbronnen uit tot er tenslotte niets meer over was. Sterker nog, toen de beperkingen van het eiland in hun volle, wrede omvang zichtbaar werden, schijnt de strijd tussen de clans om het beschikbare hout alleen nog maar te zijn verhevigd, aangezien ze steeds meer beelden uithakten en over het eiland vervoerden, in een poging hun prestige en status veilig te stellen.

Het lot van het Paaseiland kunnen we ook in een breder verband zien. Net als op het Paaseiland zijn de hulpbronnen van de aarde niet toereikend om aan alle eisen van de menselijke samenleving te voldoen. Net als voor de eilanders is er voor de menselijke bevolking van de aarde geen ontsnapping mogelijk. Twee miljoen jaar lang zijn de mensen erin geslaagd steeds meer voedsel te verwerven en steeds meer bronnen aan te boren voor steeds meer mensen en steeds complexere en technologische geavanceerde samenlevingen. Maar zijn zij er beter in geslaagd dan de eilandbewoners een levenswijze te vinden die niet tot de noodlottige uitputting leidt van de beschikbare bronnen en geen onherstelbare schade toebrengt aan het systeem waarvan het leven afhangt?"

Samenvatting uit: PONTING (C.), A green history of the world, London, Penguin Books, 1992, pp. 15-22.

Woordverklaring:

- **antropologie:** wetenschap, de leer betreffende de mens (lichamelijk en geestelijk)
- **natuurlijke hulpbron:** iedere grond- of brandstof, of iedere fysische eigenschap van een plaats die op een of andere wijze kan worden gebruikt ter bevrediging van de menselijke behoefte.
- **subtropen:** aan de grens, in de overgang van de gematigde en hete luchtstreken gelegen.
- **obsidiaan:** zwart of grijs vulkanisch glas.
- **cultuurgrond:** grond, in cultuur gebracht of voor cultuur geschikt.
- **eroderen:** afslijpen - **erosie:** de schurende en transporterende werking van water, wind en ijs.
- **uitloging:** uitspoeling. In natte klimaten zakt het overtollige water in de bodem en neemt verschillende stoffen mee.

